

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.64

Карвацька С. Б.,
кандидат юридичних наук, докторант
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВА НА НЕДИСКРИМІНАЦІЮ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

INTERPRETATION OF THE RIGHT TO NON-DISCRIMINATION IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

У статті розглянуто динаміку та особливості інтерпретаційної діяльності ЄСПЛ щодо права рівності та недискримінації (ст. 14 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Встановлено, що ЄСПЛ опрацьовує значний обсяг справ про порушення права рівності та нерозривно пов'язаного з ним принципу недискримінації. Доведено, що рішення Суду сприяють нормативному оформленню принципу недискримінації у національних правових системах і його перетворенню із декларативного на дієвий механізм захисту постраждалих від дискримінації осіб.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, інтерпретація, інтерпретація ЄСПЛ, права людини, право на недискримінацію, заборона дискримінації.

В статье рассмотрены динамика и особенности интерпретационной деятельности ЕСПЧ в отношении права равенства и недискриминации (ст. 14 Европейской конвенции о защите прав и основных свобод человека). Установлено, что ЕСПЧ обрабатывает большой объем дел о нарушении права равенства и неразрывно связанного с ним принципа недискриминации. Доказано, что решение Суда способствует нормативному оформлению принципа недискриминации в национальных правовых системах и его превращению из декларативного в действенный механизм защиты пострадавших от дискриминации лиц.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, интерпретация, толкование ЕСПЧ, права человека, право на недискриминацию, запрет дискриминации.

The article examines the dynamics and peculiarities of the ECHR interpretation of the rights of equality and non-discrimination (Article 14 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms). It has been established that the ECHR is working on a large number of cases of violation of the right to equality and inextricably linked with the principle of non-discrimination. It is proved that the Court's decisions contribute to the normative implementation of the principle of non-discrimination in national legal systems and its transformation from a declarative mechanism into an effective one for the protection of victims of discrimination.

Key words: European Court of Human Rights, interpretation, interpretation of the ECHR, human rights, right to non-discrimination, prohibition of discrimination.

Принцип рівності як одне з основних прав людини, закріплений у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р. і конкретизований у ст. 14 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9] (далі – Конвенція) як «заборона дискримінації», протягом другої половини ХХ ст. та початку ХХІ ст. зазнав значного розвитку щодо розуміння його суті та практики застосування і трансформувався у ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції у «Загальну заборону дискримінації». І хоча існують думки, що Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) унікає надмірно глибокого трактування ст. 14 задля можливостей певного «маневрування», фактично, завдяки інтерпретаційній практиці ЄСПЛ цей принцип сформувався як *принцип недискримінації*.

Проте поширення практики непрямої дискримінації та позитивних дій у багатьох країнах, які підписали Конвенцію, потребує більш глибокого вивчення і осмислення трактування у практиці ЄСПЛ концепції рівності, яка повсякчас покликана захищати соціально-незахищені та потенційно вразливі групи.

Однак констатуємо, що попри наявність величезної кількості праць з прав людини загалом і права рівності (у філософському, історичному, соціальному, етичному, економічному, юридичному аспектах) зокрема, окремих досліджень щодо ст. 14 і Прийняття Протоколу № 12 до Конвенції та інтерпретаційної діяльності ЄСПЛ у цьому напрямку значно менше. Так, проблему рівності з правової точки зору вивчають такі вчені, як Р. Аллен, О. Арнардоттір, Н. Бамфорт, Е. Грант, М. Гриж, Дж. Гюнтер, Н. Дрьоміна-Волок, Р. О'Коннел, Г. Мун, О. Панкевич, С. Погребняк, П. Рабінович, Дж. Смол, У. Халік, Г. Христова, С. Фредман, С. Шевчук та інші. Причому деякі з них конкретизують поняття та принцип рівності, виявляють відмінності між комунітаристськими та лібералістичними інтерпретаціями категорії недискримінації, інші – піддають критиці формальну рівність або ж з'ясовують її цілі та можливості забезпечення, або ж прагнуть зрозуміти нерівність у контексті, обґрунтовують самостійність принципу недискримінації тощо. Проте одноставною є думка вчених про

спірність та неоднозначність використання принципу недискримінації у практиці ЄСПЛ, що й актуалізує подальше звернення до запропонованої теми.

Мета статті – розглянути динаміку та особливості інтерпретаційної діяльності ЄСПЛ щодо принципу недискримінації.

Стаття 14 Конвенції має назву «Заборона дискримінації». У ній йдеться про те, що користування визнаними у Конвенції правами та свободами «має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою». І саме у цих рамках держава та її органи зобов'язані діяти, щоб не допустити порушення за переліченими вище чи «іншими» ознаками. Виключення – виправдане легітимне обмеження. Проте передбачені у Конвенції «інші ознаки», насправді, дають невичерпний перелік ознак, які фігурують у директивах ЄС [12, 22], або ж інших ознак, наприклад, ВІЛ-інфікованість [14], обов'язок жінки згідно з національним правом змінювати прізвище після одруження [23]. У справі *Stec and Others v. The United Kingdom* (2005 р.) ЄСПЛ вказав, що згаданий у ст. 14 перелік не є вичерпним і включає «будь-який інший статус (“toute autre situation” у французькому тексті), яким особи або групи людей відрізняються один від одного» [20, § 90]. Однак ЄСПЛ не ототожнює принцип недискримінації із принципом рівності. Він допускає його синонімічність тільки із принципом рівного поводження [11].

ЄСПЛ не застосовує статтю 14 Конвенції самостійно, а тільки у поєднанні з іншими статтями та протоколами, оскільки вона їх доповнює та служить забезпеченню прав і свобод, передбачених і захищених у цих статтях. Але застосування цієї статті не обов'язково передбачає порушення якогось із прав, що містяться у Конвенції. Держави, безумовно, повинні забезпечувати дотримання прав Конвенції без жодних дискримінаційних обмежень як у позитивному сенсі відповідно до матеріальної статті, так і у негативному, у розумінні утримання від жодних дискримінаційних дій [17, § 180, § 182]. Фактично, заборона дискримінації згідно зі ст. 14 виходить за межі реалізації Конвенційних прав і свобод, а також стосується і додаткових прав, які держави добровільно зобов'язуються гарантувати згідно з національним правом [20, § 39–40]; [3, § 74]; [6, § 63]. Проте ст. 14 може включати безліч підстав (наприклад, сексуальна орієнтація, здоров'я, сімейний стан, масонські таємні організації, діяльність скінхедів тощо), які можуть не фігурувати у національних антидискримінаційних законах. Однак ст. 14 застосовують лише тоді, коли розглядувана ситуація перебуває у межах права Конвенції, хоча ЄСПЛ нерідко перебуває у складних ситуаціях, коли справи стосуються сфер суспільного життя, у яких априорі закладені проблеми, що породжують явище дискримінації. Саме тому у справах про порушення права на повагу до приватного та сімейного життя внаслідок нелюд-

ських дискримінаційних дій чи принизливого поводження він іноді уникає обговорення обставин.

До того ж перелік прав, які містяться у Конвенції, значно вужчий, аніж у Загальній декларації прав людини. Це стосується багатьох соціальних та економічних прав і, особливо, соціального забезпечення та права на працю. Проблеми сьогодення часто концентруються у сферах працевлаштування, можливостей захисту та підтримання здоров'я, реалізації права на здоров'я, доступу до отримання і придбання житла. Диференційований підхід держави та соціуму у цих галузях змушує ЄСПЛ адекватно реагувати на виклики життя у своїх рішеннях за допомогою еволютивної динамічної інтерпретації.

Експерт Ради Європи з європейського антидискримінаційного права Є. Олійник узагальнює і конкретизує розуміння дискримінації у практиці ЄСПЛ як «порушення принципу рівності» 1) через застосування різного поводження; 2) без об'єктивного та розумного обґрунтування, коли різниця у поводженні не переслідує легітимну мету або ж різниця у поводженні не забезпечує пропорційність ужитих заходів поставленій меті; 3) щодо осіб, які перебувають в однаковому становищі; 4) коли єдиною підставою різниці є особистісна характеристика (або сукупність таких характеристик); 5) при користуванні конвенційними правами (ст.14) або будь-якими правами, передбаченими національним законом (ст. 1 Протоколу № 12) [25].

Якщо раніше у традиційній практиці ЄСПЛ поняття «дискримінація» розумілося дещо обмежено, то тепер її трактують значно ширше, враховуючи приховані форми, і завдяки обґрунтуванням суду. Так, у справі *Baczowski v. Poland* (2007 р.) щодо гомофобії з боку міської влади мер Варшави у відповідь на прохання групи осіб та асоціації провести марш і деякі зустрічі висловився, що «пропаганда гомосексуалізму не є рівнозначною для здійснення своєї свободи зібрань», та не дав дозволу. Суд конкретизував поняття ефективного засобу правового захисту, під яким мається на увазі можливість отримання рішення до запланованих заходів (у даному випадку законодавство вимагало подачі прохання до муніципалітету про проведення демонстрації принаймні за три дні). У рішенні ЄСПЛ зауважив, що обрані посадові особи повинні бути обережними у своїх висловлюваннях, оскільки їхні коментарі можуть бути інтерпретовані як інструкції для посадових осіб [4]. Однак зазвичай ЄСПЛ вимагає суворих доказів при визнанні порушень у діях державних службовців на підставі упередженості й прослідковує зв'язок між упередженим висловлюванням та фактом дискримінації.

Конкретизація викладених вище положень щодо «дискримінації» підтверджується практикою ЄСПЛ, який неодноразово приймав рішення про порушення ст. 14 шляхом непрямой дискримінації. Така практика застосовується з моменту прийняття судом рішення у справі *Hughordan v. United Kingdom* (2001 р.) [13, § 154]. Хоча ще раніше у справі *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. United*

Kingdom (1985 р.) було чітко окреслено пряме застосування поняття дискримінації [1].

Зокрема, вимога статті щодо створення умов про недопущення дискримінації особи була засвідчена у справі *Thlimmenos v. Greece* (2006 р.). ЄСПЛ констатував порушення прав громадянина Греції, якому було відмовлено у видачі ліцензії аудитора, оскільки у нього була судимість за невиконання військового обов'язку з релігійних переконань, і конкретизував, що порушення виникає тоді, коли держава не застосовує диференційований підхід до людей, які перебувають у нерівних умовах, «без об'єктивного і достатнього обґрунтування» [8, р. 7].

Щодо прямого застосування антидискримінаційних норм Конвенції зауважимо, що найчастіше суд розглядає справи щодо расової ненависті та наполягає на вирішенні проблеми у конкретній державі. Зокрема, у справі *Sampanis v. Greece* (2005 р.) він констатує, що широкомасштабні упередження та насильство щодо ромів викликають необхідність постійного засудження расизму та збереження довіри меншин до здатності влади захистити їх від расистського насильства [19, § 72, § 94–96]. Також у справі *Nachova and Others v. Bulgaria* (2005 р.) ЄСПЛ вказав, що на підставі Ст. 14 у поєднанні зі Статтями 2 і 3 держава повинна розслідувати випадки, коли є підозра, що вони вчинені на основі мотивів расової неприязні [16, § 172]. У справі *Paraskeva Todorova v. Bulgaria* (2009 р.) суд підкреслив серйозність оскаржуваних фактів і необхідність викорінення расизму як пріоритетне завдання у багатонаціональних суспільствах Європи [18]. Уже класичною щодо порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 2 Протоколу № 1 у випадку дискримінації ромських дітей у реалізації права на освіту стала справа *DH and Others v. The Czech Republic* (2007 р.). Чеська Республіка, на думку Суду, прагнула вирішувати проблему забезпечення їх шкільного навчання, однак не були прийняті конструктивні заходи щодо його гарантування для ромів [11, § 206]. Діти були розміщені у спеціальні школи для дітей з психічними вадами, були ізольовані від інших дітей і суспільства та у результаті отримали освіту, яка не дала їм можливості надалі інтегруватися у суспільство, набути необхідних навичок. Держава організувала для них навчання як для членів несприятливого класу та була наявна непропорційність між використаними чеською владою засобами та метою. Проте з часом було прийнято нове законодавство, яке скасувало спецшколи та забезпечило навчання ромських дітей у звичайних школах. У цьому випадку доктрина свободи розсуду є явним інтерпретативним засобом, використовуваним ЄСПЛ, щоб сприяти вирішенню національних проблем на місцях. Головне завдання для суду – знайти баланс між відтермінуванням цього рішення для національних судів та законодавців, з одного боку, і збереження «європейського нагляду», який «надає повноваження ЄСПЛ, щоби прийняти остаточне рішення» – з іншого боку. У багатьох справах наразі відсутній єдиний європейський стандарт і напра-

цьовується відповідна європейська норма чи національний закон, на перехідний період суд пропонує надання державі широкої свободи розсуду. Тим самим рішення ЄСПЛ виконують роль механізму сигналізації, через який суд здатний виявити потенційно проблемні практики для Договірних держав перш ніж вони фактично стають порушеннями, тим самим попереджати держави у сумнівності їх законів.

ЄСПЛ фактично розширив обсяг прав Конвенції. Скарга щодо Ст. 14, яка не вказує на відповідне матеріальне право, буде відхилена як неприйнятна. Однак є ситуації, коли ЄСПЛ сумнівається щодо прийняття остаточного рішення та не готовий інтерпретувати однозначно норми Конвенції стосовно конкретних справ щодо осіб, які перебувають у однаковому становищі. Йдеться про справу *Eweida and Others v. The United Kingdom* (2013 р.) [12], у якій суд об'єднав фактично декілька справ проти Великої Британії, у яких стюардеса, медсестра, чиновник – реєстратор народжень і смертей, шлюбів і геріатр внаслідок заборони роботодавцями носити на ший хрести прагнули захистити свободу віросповідання та свободу від дискримінації на роботі. Їх заяви до ЄСПЛ були пов'язані з питанням свободи думки, совісті та релігії, закріплені у статті 9 Конвенції і заборною дискримінації відповідно до ст. 14. При цьому адвокат одного з позивачів наполягає на тому, що ніщо у Конвенції не свідчить про те, що релігійна свобода припиняється у момент, коли хтось переступає поріг свого місця роботи чи є на робочому місці, особливо зважаючи на те, що більшість людей проводять на роботі значну частину свого часу. ЄСПЛ загалом визнав право християнських службовців на публічне носіння хреста. Щодо випадку стюардеси, судді зазначили, що заборона роботодавця порушувала релігійну свободу працівника. Особливо це помітно на фоні дозволу цієї ж авіакомпанії чоловікам-сикхам носити синій або синьо-білий тюрбан, сикхський браслет, а штатним співробітникам, жінкам-мусульманкам, – хіджаб затвердженого кольору. Суд вказав на наявність подвійних стандартів, коли мусульманським жінкам дозволяють демонструвати свою віру, а християнських стюардес примушували ховати хрест під форму.

Для медсестри ситуація була менш однозначною, оскільки її свобода віросповідання повинна узгоджуватися з виконанням обов'язків та уникнення можливості нещасних випадків у разі фізичного травмування пацієнтів ланцюжком з хрестиком. Тобто право на носіння релігійних символів повинно бути збалансоване з правом інших осіб. Скарги інших позивачів були відхилені. ЄСПЛ прийняв «соломонове» рішення – не приймати рішення остаточного, а відправити на розгляд Великої палати.

На відміну від попереднього випадку, у справі *Stummer v. Austria* (2011 р.) однакова ситуація, у якій перебувають особи, є основою, фоном для визначення дискримінації, що проявляється у різному ставленні до них «на підставі ідентифікованої характеристики або статусу», таке розмежування у поведінці не переслідує «законну мету», відсутнє «ро-

зумне співвідношення між використаними засобами і метою, яку прагнули реалізувати» [21, § 87].

Однак зростаючий обсяг справ щодо релігійних питань, поширення плюралізму у сучасному суспільстві актуалізує необхідність їх обговорення та інтерпретації. Це стосується справи *Lautsi and others v. Italy* (2011 р.), коли ЄСПЛ вирішив, що наявність релігійних символів у класах (розп'яття Ісуса Христа на стінах) входить до межі розсуду держави, оскільки немає європейського консенсусу щодо зберігання релігійних символів у класних кімнатах [15]. Так само ще раніше суд вирішував справу *Ahmet Arslan and Others v. Turkey* (2010 р.) про релігійну групу, представники якої скаржилися, що турецький закон обмежує носіння головних уборів та релігійного одягу у громадських місцях. Суд зазначив, що релігійна нейтральність може мати перевагу над правом проявляти свою релігію. Проте у цьому випадку суд визнав порушення ст. 9 Конвенції, аргументуючи його міркуваннями, що не було жодних доказів того, що заявники представляли загрозу громадському порядку чи заважали перехожим, чинили на них тиск під час своїх зібрань [2].

У справі *Danilenkov and Others v. Russia* (2009 р.) ЄСПЛ відновлював справедливість щодо невиконання державою позитивних зобов'язань стосовно надання ефективного судового захисту членів Російської спілки докерів від дискримінації на підставі членства у профспілці [10].

Особистісні характеристики на основі статі були у центрі розгляду справи *Zarb Adami v. Malta* (2006 р.) щодо дискримінації на підставах статі при здійсненні обов'язків присяжного засідателя. Логіка інтерпретаційних суджень ЄСПЛ полягає у тому, що виконання громадських обов'язків жінками й чоловіками не залежить від статі, а тому надання переваги чоловікам дійсно є дискримінацією. Суд констатував потребу уточнення права, що регулює «гендерну ідентифікацію» на всіх рівнях (національному, європейському), оскільки відсутній єдиний підхід до його трактування: вважати його складником «сексуальної орієнтації» чи «статевої дискримінації» [24].

Яскравим прикладом дискримінації, коли єдиною підставою різниці є особистісна характеристика на підставі інвалідності, є справа *Çam v. Turkey* [5], у якій заявниці було відмовлено у прийнятті на навчання до Турецької Музичної Академії при Стамбульському технічному університеті на підставі її сліпоті. Суд встановив порушення ст. 14 та ст. 2 Протоколу № 1, однак він прагнув з'ясувати, а чи спроможна держава надати доступ до освіти особі чи групі осіб з особливими потребами [5, § 59]. У рішенні була аргументована думка про необхідність урахування актуальних тенденцій фундаментальних принципів універсальності та недискримінації у здійсненні права на освіту, а також було наголошено, що інклюзивне навчання є найбільш відомим засобом для забезпечення зазначених фундаментальних принципів [5, § 43] за допомогою фізичних, освітніх, організаційних форм, а саме архітектурної доступності шкільних будівель,

підготовки учителів, адаптації шкільних програм чи відповідних засобів [§ 66], оскільки «дискримінація на підставі інвалідності також охоплює відмову від створення належних умов» [5, § 67].

Не так давно ЄСПЛ розглядав справу *Carvalho Pinto de Souza Morais* (2017 р.), у якій проблема визначення наявності дискримінації за ст. 14 та ст. 8 Конвенції виявилася доволі дискусійною не так щодо встановлення самого факту дискримінації, як щодо поняття віку та вікових потреб. Заявниця, жінка 50-річного віку, після операції гінекологічного характеру внаслідок ушкодження нерву отримала значні проблеми зі здоров'ям (біль, утруднення пересування та сидіння, неможливість вести статеве життя) і звернулася до клініки за відшкодуванням збитків. Однак компенсація їй була значно зменшена із міркувань попередньої тривалості хвороби і не таких важливих для жінки у зрілому віці статевих відносин, порівняно з молодими. Тобто Верховний Адміністративний суд Португалії взяв за основу рішення ознаки віку і статі. ЄСПЛ підкреслив, що основна проблема у наявності припущення, що сексуальність є для заявниці, матері двох дітей, не такою важливою, як для молодшої жінки, і тим самим суд «ігнорує її фізичну і психологічну значущість для самореалізації жінок як особистостей» [7, § 52]. Узагальнюючи, суд звернув увагу на те, що проблема стереотипування певної групи у суспільстві полягає у тому, що вона забороняє індивідуалізовану оцінку їхньої спроможності та потреб [7, § 46]. Суддя Ганна Юдківська у особливій думці наголосила, що саме «стереотипні міркування у даній справі привели до дискримінації», а «упередження, яке передається через тисячоліття, є важким тягарем, що загрожує як сьогодні, так і майбутньому» [7].

Висновки. За період функціонування ЄСПЛ ним опрацьовано величезний обсяг справ щодо порушення права рівності та нерозривно пов'язаного з ним принципу недискримінації ст. 14 та ст. 1 Протоколу № 12 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Еволюція інтерпретаційної діяльності ЄСПЛ свідчить про трансформацію підходів інтерпретації права на недискримінацію. Суд поступово почав розширювати коло сфер ймовірних порушень від прямої заборони до виявлення та констатації непрямой дискримінації, а його рішення сприяли нормативному оформленню принципу недискримінації в національних системах і його поступовому перетворенню із суто декларативного на злагоджений дієвий механізм захисту постраждалих від дискримінації осіб і утвердженню демократії, людської гідності та верховенства права як засадничих принципів Ради Європи. Водночас верховенство права утворює центральний принцип тлумачення Конвенції. Консенсусне розслідування дозволяє ЄСПЛ прив'язувати свої рішення до темпів зміни національного законодавства, визнаючи політичний суверенітет держав-респондентів, і водночас легітимізувати власні рішення проти них, дотримуючись принципів демократичної правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Abdulaziz, Caba and Balkandali v United Kingdom. Application Nos. 9214/80; 9473/81; 9474/81, 28 May 1985.
2. Ahmet Arslan and Others v. Turkey. Application no. 41135/98, 23 February 2010.
3. Andrejeva v. Latvia [GC], no. 55707/00, 18 February 2009
4. Baczkowski & Ors v Poland. Application no. 1543/06, 3 May 2007.
5. Çam v. Turkey. Application no. 51500/08, 2 February 2016.
6. Carson and Others v. The United Kingdom. Application no. 42184/05 [GC], 16 March 2010. URL: <http://ceere.eu/wp-content/uploads/2016/03/CASE-OF-CARSON-AND-OTHERS-v.-THE-UNITED-KINGDOM.pdf> (21.12.2018)
7. Carvalho Pinto de Souza Morais. Application no. 17484/15, 25 July 2017.
8. Case of Thlimmenos \ v. Greece, Application no. 34369/97, 6 April 2000. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_young_people_ENG.pdf.
9. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols No. 11 and 14: URL: [http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CM=8&DF=27/07/2010&CL=ENG\(21.12.2018\)](http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=005&CM=8&DF=27/07/2010&CL=ENG(21.12.2018)).
10. Danilenko v and Others v. Russia, Application no. 67336/01, 30 July 2009.
11. DH and Others v. The Czech Republic. Application no. 57325/00 [GC], 13 November 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-83256%22%5D%7D> (21.12.2018).
12. Eweida an Others the United ingdom, application nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10), Jan. 15, 2013.
13. Hugh Jordan v United Kingdom. Application no. 24746/94, 4 May 2001.
14. Kiyutin v. Russia. Application no. 2700/10, 10 March 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22882651%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-103904%22%5D%7D>. (21.12.2018).
15. Lautsi and others v. Italy. Application no. 30814/06 [GC], 18 March 2011.
16. Nachova and Others v. Bulgaria. Applications nos. 43577/98 and 43579/98, 6 July 2005.
17. Opuz v. Turkey Application no. 33401/02, June 2009 Final.
18. Paraskeva Todorova v. Bulgaria. Application no. 37193/07, 25 March 2009.
19. Sampanis v Greece, Application no. 32526/05, 5 Jun 2008.
20. DH and Others v. The United Kingdom, no. 65731/01 and 65900/01 [GC], 12 Apr 2006.
21. Stummer v. Austria. Application no. 37452/02, 7 July 2011.
22. Timishev v. Russia. Application nos. 55762/00, 55974/00, 13 Decemberr 2005.
23. Ünal Tekeli v. Turkey, Application no. 29865/96, 16 November 2004.
24. Zarb Adami v. Malta, Application no. 17209/02, 20 June 2006.
25. Олійник О.В. Принцип рівності та заборона дискримінації в практиці Європейського суду з прав людини: URL: <https://www.google.com/search?q=http%3A%2F%2Funba.org.ua%2Fassets%2Fu> (21.12.2018).